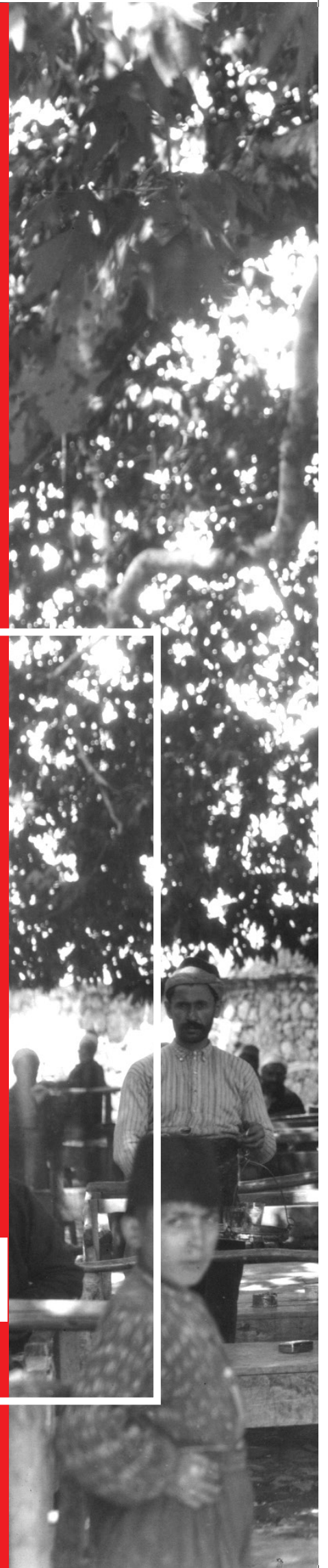

1927 Yalvaç Antiokheia Hafriyâtı Raporu

Dr. Yahya COŞKUN

”

Fotoğraf: Yalvaç Antiokneia Kazı Başkanlığı Arşivi

Fotoğraf: Yalvaç Antiokheia Kazı Başkanlığı Arşivi

1927 Yalvaç Antiokheia Hafriyatı Raporu*

Excavation Report of Yalvaç Antiokheia of 1927

Yahya COŞKUN**

Özet

Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki tarihî eserler, çok eski devirlerden itibaren yurt dışına kaçırılmış, Osmanlı bürokrasisi bu yasadışı trafiği engellemek için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirlerden biri de arkeolojik kazılara bir memur görevlendirilmesidir. Hükümet Komiseri olarak görevlendirilen memurlar, hem kazıların ruhsata uygun yapılıp yapılmadığını kontrol etmiş hem kaçakçılığa imkân vermemek için denetim görevini yerine getirmiş hem de çalışmalarla ilgili raporlar kaleme almıştır.

Osmanlı'nın son döneminde başlayan bu uygulama Cumhuriyet Devri'nde de sürmüştür. Ancak bu raporlar ilmî olarak yeterince incelenmemiştir. Bu makalede Harf İnkılabı öncesinde eski yazıyla yazılmış son raporlardan biri olan 1927 Yılı Yalvaç Antiokheia Kazı Raporu, Latin harflerine nakledilerek incelenmiştir. Bu vesileyle mevcut kazının tarihine dair bilinmeyenlerin ortaya çıkarılması, Hükümet Komiserliği sisteminin nasıl çalıştığının anlaşılması ve bu sistemin dönüşüm veya tekâmülünün nasıl şekillendiğinin görülebilmesine imkân sağlanması için bir veri oluşturulabilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazı Temsilciliği, Hükümet Komiseri, Kazı Raporu, Yalvaç, Antiokheia.

Abstract

Antiquities within the borders of the Ottoman Empire had been smuggled abroad for a very long time, and the Ottoman bureaucracy took various measures to prevent this illegal traffic. One of these measures was the appointment of an official to archaeological excavations. These officials, appointed as Government Commissaries, checked whether the excavations were carried out in accordance with the license, fulfilled the duty of supervision to prevent smuggling, and wrote reports on the work carried out.

This practice, which started in the Ottoman period, also continued in the Republican Era. However, these reports have not been sufficiently analyzed scientifically. In this article, the Excavation Report of Yalvaç Antiokheia of 1927, one of the last reports written in the old script before the alphabet revolution, was analyzed and transcribed into Latin letters. In this way, this study aims to reveal the unknowns about the history of this excavation, understand how the Government Commissariat system works, and create data to enable us to see the transformation or development of this system.

Keywords: Excavation Representative, Government Commissary, Excavation Report, Yalvaç, Antiokheia

GİRİŞ

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan arkeolojik kalıntılar çok eski devirlerden itibaren fark edilmiş, bilhassa 16. asırdan itibaren özellikle de yabancı seyyahların dikkatini çekmiştir (Arsebük, 1983: s. 68). Rönesans Dönemi'nde başlayan eski eser ilgisi (Yıldırım, 2020: s.190) ve Fransız İhtilali'yle başlayıp ulus devletlerin kimliklerini

anlamlandırabilmek için yaptıkları kazılarla yeni bir biçim alan arkeolojik çalışmalar, (Özdoğan, 2006: s.55), Osmanlı topraklarındaki birçok eserin yurt dışına kaçırılmasıyla sonuçlanmıştır (Bahrani vd., 2011: s.16).

Daha evvelki devirlerde de birçok Osmanlı padişahının eski eserleri korumak hususunda gayretleri olduğu görülebilmektedir (Pakson, 1993: s. 202-207).

* Geliş Tarihi: 20 Haziran 2023 - Kabul Tarihi: 12 Temmuz 2023

** Dr., Basın Yayın Halkla İlişkiler Başkanı, TBMM, Atatürk Bulvarı No:153 06543 Bakanlıklar/ANKARA, mustafayahyacoskun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7992-8711

Ancak Osmanlı Devleti'nde eski eserlerle ilgili ilk kapsamlı kanuni düzenleme 13 Şubat 1869 yılında yayımlanan Âsar-ı Atıka Nizamnamesi'yle tanzim edilmiş ve eserlerin yurt dışına çıkarılmasını engellemek için ilk ciddi tedbirler alınmıştır (Takvim-i Vekâyi, 1 Şubat 1284 - 1 Zilkade 1285).

1726 yılında Aya İriini'de bir önmüze kurulmuştur (Ar, 2013: s.127). Tanzimat Dönemi'nde eski eserler sistemli bir şekilde toplanmaya başlanmıştır (Ortaylı, 1985: s.1600). 1846 yılında Tophane-i Amire Müşiri Fethi Ahmet Paşa tarafından tanzim edilen biçimiyle Aya İriini'deki koleksiyonlar resmi evrakta da müze olarak anılmıştır (BOA, İ.DH., 130-6662, (H-27-11-1262). Bu ve benzeri girişimler, 1869 yılında yayımlanan Âsar-ı Atıka Nizamnamesi'ni doğuran etkenlerden olsa da bu nizamnamenin hazırlanmasını hızlandıran gelişmeler, izinli olarak yapılan kazılardan dahi eser kaçırılmasına mâni olunamamasıdır.

Nitekim Şura-yı Devlet Genel Kurulunda müzakere edilen konuyu gösteren belgelere göre Osmanlı Devleti sınırları içinde eski eser arayan kişilere, çift olarak çıkan eski eserlerden biri devlete bırakılmak üzere izin verildiği ancak çift eserin pek bulunmadığı zikredilmiştir. Örnek olarak İngiliz John Butler'ın Aydın'da dördüncü kere izin aldığı ve pek çok eseri İngiltere'ye götürdüğü halde bir tek eseri bile devlete teslim etmediği vurgulanmıştır. Bu sebeple eski eser arama müsaadesinin resmî bir ruhsata bağlanmasının icap ettiği ve izinsiz kazı yapanların ise cezalandırılmasının gerektiği değerlendirilmiştir. Bunun için de kapsamlı bir nizamname ile umumi bir müzenin oluşturulmasının elzem olduğu ve izinlerin de Maarif Nezaretince izlenmesinin uygun olduğu görüşülmüştür (BOA, İ.Ş.D., 11-547, (H-04-10-1285).

Çok genel hükümler içeren ve esas olarak eski eserlerin yurt dışına kaçırılmasına mâni olmak amacıyla hazırlandığı anlaşılan 1869 Nizamnamesi ihtiyaca cevap verememiştir. Bu sebeple 1874 yılında yeni bir Âsar-ı Atıka Nizamnamesi yayımlanmıştır (Düstur, 1289: s. 426-431). Önceki nizamnameye göre daha geniş olan ve 36 maddeden oluşan bu nizamnamenin 21. maddesinde kazılardaki güvenliği tesis etmek ve kaçakçılığı engellemek için ilave bir tedbir olarak hükümet namına bir memur görevlendirilmesi hükme bağlanmıştır. Maddeye göre hafriyat icra edilecek mevkiin hükümetçe denetlenmesi mümkün olmayacak

kadar uzak olması durumunda, masrafları ruhsat sahibi tarafından karşılanmak üzere bir memur tayin edilecektir (BOA, HR.İD., 1444 – 38/5). Kazı alanının denetlenebilecek mesafede olması halinde ise memur görevlendirilmesine gerek olmayacaktır (Balamir, 2012: s.11).

Ancak 1874 Nizamnamesi de kaçak kazılara ve eski eserlerin yurt dışına çıkarılmasına engel olamamıştır ve Osman Hamdi Bey'in müze müdürlüğüne tayininden sonra 1884 yılında yeni bir nizamname neşredilmiştir. 5 bölüm ve 37 maddeden oluşan 1884 Nizamnamesi'nin önceki nizamnameye göre daha sert tedbirler içerdiği ve daha korumacı bir metin olduğu görülebilmektedir. Kazılara hükümet namına katılacak memur, bu nizamnamede de zikredilmiş ve bu defa memur ayrıca "muktedir ve malumatlı" diye nitelenmiştir. 21. maddede, "*Hafriyat icra olunacak mevkiide Hükümet tarafından dahi muktedir ve malumatlı bir memur bulundurulacak ve bu memurun harcırah ve maaşı hükümetçe bittayin ruhsatname verilirken müteharriden tamamen ahz ile mah be mah Maarif Veznesinden tesviye ve ita olunacaktır. Hafriyat şayet ruhsatname müddetinden evvel münkazi olup da terk-i amelîyat edildiği takdirde memur maaşı için toptan alınan mebalîğın bakisi müteharriye iade kılınır*" denilmiştir (Asar-ı Atıka Nizamnamesi, 1308: s.6). Aradan geçen on yıllık zaman zarfında kazılara yalnızca memur değil hem ilmî hem de icraî olarak nitelikli bir memur görevlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Niçin nitelikli bir memura ihtiyaç duyulduğu aslında anlaşılabilir bir durumdur ancak bunun sebeplerinin somut olarak görülebilmesi için o dönemde kaleme alınan kazı raporlarına ayrıca bu gözle de bakmak gerekmektedir.

Kazı temsilciliği, 1906 tarihli nizamnamede de muhafaza edilmiş; bu nizamname ve kazılarda bir temsilci bulundurma geleneği Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra da uygulanmaya devam etmiştir. Her ne kadar kazılarda görevlendirilen memurun muktedir ve malumatlı olması gerektiği belirtilmişse de nizamnamelerde bu görevlilerin arkeolog olması gibi bir şart zikredilmemiştir. Nitekim o dönem Osmanlı Devleti'nde bu manada yetişmiş uzman da bulunmamaktadır. Balamir'e göre memurların sadece okur-yazar olduğu, çıkan eserleri deftere kaydettiği ve kazının nizamnameye uygun olarak yapılıp yapılmadığını denetlediği anlaşılmaktadır (Balamir,

2012: s.13). Kazı temsilcilerinin neleri, ne şekilde denetlediği, raporlarında nelere dikkat çektiği bilimsel olarak yeterince çalışılmamıştır. Bu sebeple kapsayıcı bir yorum yapmanın pek mümkün olmadığı aşikârdır.

Arkeolojik kazılara, Cumhuriyet'in ilanından sonra da Osmanlı Devleti'nden tevarüs edilen nizamnameler ve tecrübeler ışığında devam edilmiştir. Bu kapsamda yabancı arkeologların yürüttüğü kazılara, kazı komiseri olarak bir memurun görevlendirilmesi yönündeki uygulama da sürdürülmüştür. Bu memurlar hem kazıları denetlemiş hem de yapılan çalışmaları raporlamıştır. Ancak bu uygulama, zamanla biçim ve içerik değiştirmiş, yalnızca kontrol göreviyle sürdürülmemiş, uluslararası bir iş birliğinin parçası haline gelmiştir.

Ancak hem Osmanlı Devleti hem de Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde, Hükûmet Komiseri olarak görevlendirilen memurların raporları ilmî olarak yeterince çalışılmamıştır. Bu raporların yayımlanması, mevcut kazıların tarihine dair bilinmeyenlerin ortaya çıkarılmasına, Hükûmet Komiserliği sisteminin nasıl çalıştığının anlaşılmasına ve eğer o dönem için bir dönüşüm veya tekâmül var ise bunun nasıl şekillendiğinin görülebilmesine imkân sağlayacaktır.

Bu sebeple Konya Mevlâna Müzesi arşivinde bulunan (Hazine-i Evrak Arşivi No: 160) "1927 Yalvaç Antiokheia Hafriyatı Raporu" tarafımızdan hem harf inkılabından önce muhtemelen eski yazıyla kaleme alınmış son rapordan biri olması hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu geleneğin nasıl devam ettiğini göstermesi bakımından önemli belgelerden biri olarak değerlendirilmiştir.

Bugünkü Isparta ili Yalvaç ilçesinde bulunan Antiokheia Antik Kenti'ndeki arkeolojik kazılara Kazı Komiseri olarak görevlendirilen Muallim Naci tarafından kaleme alınan eski yazı rapor, kazı krokisini içeren bir harita ve bu kazıya ait dokuz fotoğrafla birlikte muhafaza edilmektedir.

Kazı Komiseri Muallim Naci

Hükûmet Komiseri olarak görevlendirilen Atabeyli Muallim Naci (Kum), 1898 yılında Seydişehir'de doğmuştur. Aslen Ispartalıdır. Edirne Askerî Rüştiyesi'ni bitirmiş ancak subay olmadan askerî okuldan ayrılmıştır (Önder, 1984: s. 593-594). Naci

Bey, henüz 14 yaşındayken Türk Yurdu Mecmuası'nda yazı hayatına başlamış; bilhassa tarih, etnografya, müzecilik, folklor, edebiyat ve şiir alanlarına ilgi göstermiş biri olarak temayüz etmiştir. 1915 yılında Isparta Yalvaç'ta öğretmen olarak göreve başladığında da bu mevkiin tarihi ve kültürü ile ilgili konularla yakından ilgilenmiş ve çeşitli yayınlar yapmıştır. Naci Bey, 1925 yılında, Maarif Vekâleti Hars Müdürlüğü tarafından basılması için "Yalvaç Armağanı" adlı 206 sayfalık bir kitap da hazırlamıştır. Ancak kitap yayımlanmayınca bu defa çalışmasını, 1941 yılında Yalvaç Halkevi ile Belediye Başkanlığının takdirine sunmuştur (Kum, 2012: s.7). Fakat bu çalışma ancak 2012 yılında yayımlanabilmiştir. Naci Kum, 1915-1930 tarihleri arasında 15 yıl Yalvaç'ta öğretmen olarak görev yapmış ve bu esnada Yalvaç'ın arkeolojik ve etnografik zenginliklerini incelemiştir. Aslen Ispartalı olduğu için olsa gerek 1913-1914 yıllarında da yine Yalvaç Antiokheia harabelerinde yapılan kazılarda komiser olarak görev yapmıştır (Kum, 2012: s.13).

Naci Bey'in bu yıllarda yalnızca kazı alanındaki komiserlik göreviyle yetinmeyip tetkiklerine devam ettiği, bazı evlerin avlularında bulunan mezar taşlarını incelediği anlaşılmaktadır (Kum, 2012: s.55). Yine kendisinin kaydettiğine göre 1912 yılında Hisarardı köyünde ikinci asrın başlarına tesadüf eden bir kitabe parçasının kopyasını almıştır (Kum, 2012: s.66).

Öğretmenlikle başlayan fakat her zaman tarih ve arkeoloji ile sürdürdüğü kariyerinde Naci Bey, müze teşkilatına da geçmiştir. Beden eğitimi, Fransızca, müzik ve resim öğretmenliği yapmış olan Naci Bey, 13 Ocak 1938'de Kayseri Müze Memuru olmuştur. 29 Haziran 1939 tarihinde Bursa Müze Müdürlüğüne atanmıştır (Önder, 1984: s. 594). 1940 yılında Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisine yazdığı bir makalede Naci Kum Atabeyli'nin Bursa Müze Müdürü olduğu yazılıdır (Kum, 1940: s. 213-224). 1940 yılının sonlarında Adana Müze Müdürlüğünde görevlendirilmiştir (Önder, 1984: s. 594). Hazırladığı kitabı yayımlanmak üzere Yalvaç Halkevine sunarken 1941 yılında, imzasını Adana Mıntıkâ Müze Müdürü olarak atmıştır (Kum, 2012: s.13).

Naci Bey'in tarih, halk kültürü ve benzeri sahalardaki muhtelif yayınları da göze çarpmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: "Antalya Tahtacılarına Dair Notlar" (Kum, 1940: s. 203-212). "Teke (Antalya) Yürükleri

Hakkında Notlar” (Kum, 1940: s. 213-224). “Türkmen Barakları”¹ (Kum, 1963: s. 27-65). Ali Rıza Önder’in 1984 senesinde, Folklor ve Etnografya Araştırmalarında “Nuh Naci Kum” başlığıyla Naci Bey’in vefatının otuzuncu yılında neşrettiği makale oldukça kapsamlıdır. Naci Bey’in kitap ve makaleleri, bu yazıda kronolojik olarak kaydedilmiştir (Önder, 1984: s. 593-600). Arkasında birçok eser bırakan gayretli ve çalışkan bir yazar ve yönetici olan Naci Bey, 16 Ocak 1952 tarihinde vefat etmiştir (Önder, 1984: s. 594).

1927 Yalvaç Kazısı Raporu Tahlili

Mezkûr rapor üç madde olarak tanzim edilmiştir. Birinci madde, “*Hafriyât sâhası (Antiokh) hakkında târihi ma'lûmât*” başlığını taşımaktadır. İkinci madde, “*Roma devrinde Antiokh*” olarak belirtilmiştir. Üçüncü madde ise “*Hafriyât safahâtı ve çıkan âsâr hakkında ma'lûmât*” olarak kaydedilmiştir.

Rapora göre 1927 yılı arkeolojik kazı çalışmaları 6 Nisan Çarşamba günü başlamış ve 26 Mayıs Perşembe gününe dek Cuma günleri ve fırtınalar dolayısıyla verilen tatiller haricinde kırk gün ve sayıları elli ila altmış arasında değişen işçiyle gerçekleştirilmiştir. Alanın çeşitli yerlerinde sondajlar ve sürekli kazılar yapılmıştır. Kazılarda “Ögüst Mabedi”nin güneybatısındaki Portiko meydana çıkarılmış, “Plata Ögüsta” denilen cadde ve meydan boyunca temellerin dâhilleri kazılmış, “*bir metreden üç metreye kadar derinliklerde çıkan yanmış toprak, kül, kömür erimiş demir ve tunç ma'mûlât dolayısıyla şehrin umumi bir yangın neticesinde tahrîb edildiği*” anlaşılmıştır. Ayrıca kilisenin cephe duvarlarından birinin dibinde bir heykel başı bulunmuş, dördü sağlam olmak üzere tuğla ile örülmüş lahitler meydana çıkarılmıştır. Mezarların kilise dâhillerinde bulunması dolayısıyla bunların ruhban büyüklerine ait olduğu yorumu yapılmıştır. Kazının son günlerinde amfiteyatroya girilen cadde boyunca çalışılmış ayrıca dört kitabe çıkarılmış ve bunların ikisi müzeye nakledilmiştir. Naci Bey, çalışmaları özetlerken her ne kadar müze için kıymetli şeylerin bulunmadığını dile getirse de Amerikan heyetinin kazı sahasına dair görüşlerini tashih ettiğini, ilmî delillere dayanarak ret veya tenkit edebileceğ hususların belirginleştiğini ifade etmiştir.

Naci Bey, raporunda ayrıca Yalvaç'ta bir müze tesis edilmesi halinde daha nice eski esere sahip olunabileceğini de ifade etmiştir. Naci Bey'in dikkat çekici bir başka yorumu ise kazının gayesini açıkladığı cümledir. Naci Bey'e göre kazının gayesi, avamın zannettiği gibi herhangi bir antika bulmak değil, Profesör Ramsay'in kıymetli tezlerinde müdafaa ettiği ilmî hakikatleri teyit etmektir. Nitekim Naci Bey, 1912 yılından itibaren burada kazı yapan Ramsay'in, araya Harb-i Umumî girdiği için devam edemediği çalışmalarını yeniden sürdürmesi için Ramsay'le haberleştiğini ve burada yeniden kazı yapmanın mümkün olduğunu kendisine iletildiğini de dile getirmektedir.

Raporun yaklaşık üç buçuk sayfası, ilk maddede belirtildiği üzere Antiokheia'nın tarihi hakkında tafsilatlı bilgiler içermektedir. Aslında ilk maddenin devamı olan fakat Naci Bey tarafından yeni bir başlık altında kaleme alınan Roma Devri'nde Antiokheia ise yaklaşık yarım sayfa bilgiyle özetlenmiştir. Son maddeyi oluşturan kazının safhaları ve çıkan eserler hakkında malumat da takriben iki sayfa olarak kaydedilmiştir.

Rapora Göre Antiokheia Tarihi

Naci Bey raporuna, “*Antiokh harâbelerinin 1927 senesi hafriyâtına âid rapordur*” diye başlamış ve ardından “*1- Hafriyât sâhası (Antiokh) hakkında târihi ma'lûmât:*” ara başlığını koymuştur.

Naci Bey'in girizgâhta kaydettiğine göre 1833 tarihinden beri merak edilen, uzmanların kıymetli incelemeleri ve kazılarla tarihî önemi günden güne artan Yalvaç kazılarının safhalarını arz etmezden önce kendisi kadim şehrin tarihi hakkında kısaca malumat vermek istemektedir.

Muallim Naci'nin aktardığına göre Tarih-i kadimde “*Antiokheia*” diye adlandırılan bu şehir, İskender'in halklarından “*Seleukos*” tarafından MÖ 280'den önce kurulmuş ve MÖ 139'da Romalılar tarafından serbest bir şehir hâline dönüştürülmüştür. Bilâhare bu şehir, Roma İmparatoru Augustus Devri'nde bir eyalet merkezi olmuştur. Bu dönüşüm uzun bir tafsilatı ihtiva etmekle beraber sebepleri, birçok önemli tarihî hakikatleri aydınlatacaktır. Şöyle ki 1833'te İzmir'deki İngiliz kilisesi başrahibi “*T. V. Z.*”

1 Vefatından sonra yayımlandığına dair not mevcuttur.

Arondele” dîni bir merakla İncil’in Resullerin İşleri 13-14’üncü bâblarında yazılı “*St. Paul*”ün ziyaretiyle bilinen “*Antiokh*” şehrini aramış ve burada gördüğü sayısız eski eserin yardımıyla bölgenin hakikatini tayin etmiştir. Hatta Arondele, “*Asyâ-yı Suğrâ’da Tarihi Keşfiyyât*” adlı eserinin bir yerinde bu kadim beldeden bahsederken: “... su kemerlerinin yanından görülen manzara sâhir ve câlib-i dikkatti ve Pisidia eyâletinin merkezi olmak isti’dâdını ihrâz etmiş bir hâl arz ediyordu. Soldaki dereye kavak ve salkım söğüt ağaçları, sâhib-i mezâmîrin teğannîsini terennüm eder gibi görünüyordu. (Biz, udlarımızı söğüt ağaçlarına astık... ilâ âhir) Bâbil’deki ağlayanlar gibi bu büyük şehrin âkıbet-i elîmesini giryân gözlerimizle temâşâ ediyorduk...” diye yazmıştır. Arondele’in eseri, burası hakkında arkeologların ilk dikkatlerini oluşturmuş ve “*Antiokh*” şehrinin hakiki mevkii bu suretle tayin edildikten sonra 1912 tarihinde “(*Aberdeen*) Darülfünunu Profesörlerinden Sir William Mitchell Ramsay” burada kazıya başlamıştır. İlk tesadüflerde buranın “*Galatia*” eyaletinde “*Kolonia Kayseriya*” namıyla bilinen Roma İmparatorluk Devri’nin mühim bir koloni merkezi olduğunu keşfetmiş ve bundan sonra İmparator Augustus’un tarihî hatırasını araştırmaya başlamıştır. Tarih ve arkeoloji âlimi olan büyük profesörün bu husustaki keşfi ve bilâhare zuhur eden eserlerle teyit edilmiştir. İmparator “*August*” Devri’ne kadar tarihî ehemmiyeti görülemeyen bu memleketin daha sonraki önemine gelince: Toros silsilesi dâhilinde meskûn “*Humandes=Humande Nisyin*” namıyla anılan dağlıların, Pisidia havalisine müstevli yabancılara yani Romalılara karşı şiddetli ve sürekli taarruzları, Roma’nın bu havalide sükûn ve istikrarı tehlikeye attığından MÖ 20/25 tarihlerinde “*İkonias hâkimi (Amintas)*” bunların tedibine tevessül etmiştir. Fakat Amintas’ın “*Homonad*” savaşlarında esir edilerek katlinden (MÖ 25) sonra kendisinin vasiyeti üzerine memleketini Roma İmparatoru Augustus’a terk etmiştir. Augustus da buranın sükûn ve huzuru için Amintas’ın vasiyeti doğrultusunda hareket etmiştir. Aşağıda tafsilatıyla zikredildiği üzere Toros bedevi kabilelerini tedip emeliyle “*Antiokh*” beldesini, (Karaağaç, Kır İli, Bey Şehri, Seydi Şehiri ve Bozkır) havalisine karşı bir savaş üssü olmak üzere tahkim etmiştir.

Homonadlar hakkında asıl harp milattan on sene evvel başlamış ve oldukça fâsılalarla beraber bu harp on sene kadar devam etmiştir. Harbi idare eden, o zamanın

en muktedir kumandanlarından “*Quirinius*”dur. Homonadların tabiiyet altına alınmaları gayet hunharca olmuştur. Hiçbir erkek sağ bırakılmadığı gibi kadınlar esir ve arazileri de taksim edilmiştir. Homonadların sergerdelerinden birisi ile ahaliden bir kişiye ait, orta mektep bahçesindeki (müze no: 1-2) baş redifler kadim harbin muzafferleri huzurunda diz çökmüş vaziyette durmaktadırlar. Homonad Harpleri bahsinde Naci Bey, “*Antiokh*” beldesinin tesisleriyle çok alakadar olduğundan ve bu harp hakkında tatminkâr surette bahsedilmemiş olduğundan Sir William Ramsay’in, “*Roma’nın Galatia Eyâleti Hakkında Etüdler*” isimli kitabından şu dikkat çekici notları alıyorum diyerek uzun bir alıntı yapmıştır.

Buna göre bu harp daha önceleri Suriye’nin tarihinden bir parça olarak kabul edilmektedir. Fakat harp aslen Galatia eyaletinden idare edilmektedir. Zira “*Homondaslar*”, Toros silsilesinin kuzey bölgesinde bulunmakta ve Galatia’nın güney kısımlarını tehdit etmektedirler. Ayrıca “*Homondaslar*” coğrafi konumları itibarıyla denizden ve karadan gelecek taarruzlara karşı korunaklıdır.

MÖ 25-27 tarihlerinde Kral Amintas, Homondosları tedip etmek istemiştir. Bunların faaliyet sahaları Antiokh’un güney ve güneydoğu cihetlerinde bulunan geniş ve dalgalı (Anamas=Toros şubelerinden) yaylasıdır. İkonyalılara, Silisyalılara yakinen benzeyen bu kabile, (Petolmesi)’nin Pisidya Frizyası ve (Ester Abu) tarafından da Pisidya’ya doğru Frizya diye anılan 2000 - 2500 ayak rakımlı, zengin bir ovayı teşkil eden Güney Frizya ile havalisine arada sırada akın etmek alışkanlıklarındadırlar. Frizya ile Pisidya arasında hakiki bir hudut çizmek gay-i mümkündür. Frizya, ilk evvel daha cenuba kadar ilerlemiştir. Fakat sonraları Toros dağlarının tazyikiyle gerilemiştir. Bu suretle çekişmeli/tartışmalı bir mıntuka ve gayet intizamsız bir hudut vücuda gelmiştir. Amintas’ın elim akıbetini nazar-ı dikkate alarak azim bir kuvvet ile taarruz etmek lazım gelmiştir. Bununla beraber MÖ 25’ten evvel Humandeslerle harp etmek büyük bir iştir; Roma İmparatorluğu pek karışıktır. Vilâyetlerde ve hatta İtalya’da idareye bir düzen vermeden harbe girmek kolay değildir. Binâenaleyh Augustus ilk evvel, (Antiokh) mevkî-i müstahkemini tesis etmek suretiyle Frizya ovalarını emniyet altına almakla iktifa etmiştir. İmparatorluk yoluna girdikten sonra Augustus hâlâ

50 yaşında ve faal iken tahminen MÖ 13’de intikam âni gelmiştir. İyi bir kumandan olarak (Quirinbus)’u seçmişlerdir. Bu adam sert ve cabbardır. Harp, MÖ 6-12 yıllarında devam etmiş; başlangıcı kati olarak tespit edilmemiş ise de harbin bitimi MÖ (6) senesi olarak tayin edilmiştir. Harbin ilk neticesi: Toros’un kuzey cihetindeki memleketin teşkilatını yapmak ve meşhur (Ögüst yol teşkilatı)nı vücuda getirmek ve beş adet askerî müstemleke tesis etmek olmuştur. Bunlar [Lystra, Parlais, Olbassa, Cremna]dır.

Suriye’deki kuvvetler, mükemmelen teçhiz ve tanzim edilmiştir. Kuzey ve güneyde de akınları icraya ve taarruzları durdurmaya muktedir kuvvetler toplanmıştır. Galatia vilâyetinin güney tarafındaki askerî üssü “*Pisidia Antiokheia*”dır. Galatia’da bundan başka Roma müstahkem mevki yoktur. Harpten sonra bile Antiokh, askerî yolların temerküz ettiği ve bütün Toros silsilesini müdafaa için tesis edilmiş mühim bir askerî üs olarak kalmıştır. Antiokh’da askerî nokta-i nazardan vaziyet, şimalden Toros dağlarına hücum için en müsait bir askerî sevk noktası olmasıdır. O zamana kadar Antiokh iki vali tarafından idare edilmektedir. Harp hazırlıkları başlayınca yetki, iki validen yalnız (Gaius Karistiyanus) uhdesinde toplanmıştır.

(Trojidis)’in doğusundaki tepeler Homanadların; (Balıklıova) ve (Kestel Dağı) mıntıkaları Likaonyalılarıdır. Homanadlar bu civardaki dağlara sahip olmakla beraber (Karalis-Beyşehir)’nden akan ırmağın mecrasındaki mümbit vadilere malik değildir. Harp, yavaş ilerlemektedir. Şimdiye kadar mağlup olmamış bir düşmanın arazisi, ciddi mukavemete rağmen noktaya nokta zabt edilmek gerekmektedir. Güneyden hücum mümkün değildir. Ordunun birini (Basparami)ler; diğerini de Mısır’dan celp edilen on ikinci ordu teşkil etmektedir. Her ikisini de (Karistiyanus) kumanda etmektedir. Yedi tane de Frizya alayı mevcuttur. Bunlar, Galatia tarafından verilmiştir. (Ögüsta Cermanisyan) alayı da Cermanya’dan celp edilmiştir. Harp harekâtı, Antiokh’dan Trojidis Vâdisi’ne doğru başlamıştır. Ordu, Augustus zamanında tesis edilen [Neayonis=Karaağaç]’tan bütün [Trojidis Gölü=Beyşehir Gölü] etrafını derhal işgal etmekte zorluk çekmemiştir. Fakat asıl güçlükler, bundan sonra başlamıştır. Dağlık arazide Homanadlar ciddi mukavemete başlamıştır. Koidinyus birçok defalar her mevki’-i müstahkemi muazzam ordusuyla muhasara

ederek ve içeridekileri açıklıkla teslim mecbur edebilmektedir. Bu müstahkem mevkiilerden 44 tane vardır ve hepsi zapt edilmiştir. Askerlik çağında ve daha yukarı yaşlarda olanlardan, memlekette kimse bırakılmamıştır. Dört bin kişi esir alınarak civar şehirlere dağıtılmıştır. Artık, Homanadlar tamamen ve katiyetle mağlup olmuşlardır. Uzun müddet oralarda hiçbir kargaşa ve zorluk çıkmamıştır. Müteakip senelerde Anadolu’da tesadüf edilen müşkülât, güneyden değil, doğudan gelmiştir: (Partlar) ve (İskitler), vasatî Asya’nın barbar kabileleri, Roma İmparatorluğu’nun Anadolu’daki zengin ve mahsuldar arazisini tazyik edip durmuştur. İkinci asrın muktedir idaresi (Kapadokya) ve (Ermenistan)’da iyi bir askerî teşkilat vücuda getirerek bu istilalara mâni olmuştur. Fakat üçüncü asırda barbar orduları Anadolu yaylasını kat ederek Adalar Denizi’ne kadar ilerlemiştir. Bütün bu müddet zarfında Toros hududunda asayiş berkemaldir. Bu hâl (Koidinyus’un) kesin zaferini, idare ve teşkilatındaki dirayet ve (Pisidya Antiokh’u)’nun Bizans askerî yapılanmasındaki isabeti göstermektedir.

Antiokh’daki bu teşkilat, zaferin tamamlanması için gayet lüzumludur; askerî bir teşkilat, lüzumu oldukça yaşar, lüzum olmadığında ihmâl edilir. Binâenaleyh Antiokh’da da hâl böyle olmuştur. Milattan ilk 25 sene evvel gayet mühim bir savaş üssü olarak vücuda getirilen bu şehir, milattan bir asır sonraları sakin ve zengin bir mamure olmuş ve Augustus müstahkem mevkileri askerî sınıflarını kaybetmiştir. Anadolu ahalişi içerisinde eriyerek asıl Roma sınıfından uzaklaşmış ve hatta Roma lisanını da unutmuştur.

İşte, Homanadların kat’î izmihlâllerinin ‘akıbetidir ki, arazileri iki şehir arasında taksim edilmiştir. Şehirlerden birisi (Trojidis Gölü)’nün şark sahiline nâzır (Homanada), diğeri ise aynı gölün kuzeybatısındaki vadideki (Dalisandus)’tur. Bunlardan (Dalisandus=Kır İli Kayseri) sikke bile darp ettirmiştir.

Naci Bey, kentin tarihini anlatmaya devam ederken yeni bir başlık açmış ve “2- Roma devrinde Antiokh:” diyerek devam etmiştir. Antiokh kasabasının önemi, bu önemin sebebi, Romalılar zamanında başlamış olan yukarıdaki malumat ile de anlaşılacaktır. Augustus namına (Kolonya Kayseriya) diye adlandırılan bu memleket, bir askerî üs olmakla beraber August için galibiyet ve hâkimiyetini teyit eden bir merkez-i medenî hâline konulmuştur. Şehrin tarihinde Augustus’un

oynadığı büyük role nazaran meşhur (Monumentum Ancyranum= Ankara Hâtıra-i Tezkâriyyesi)'ne benzer: (Res gestae divi of augusti=Roma'daki August Vahitnamesi)'nin bir nüshası burada bulunmak lâzımdı ki, işte Sir William Ramsay bu mühim keşfi yapmıştır. (Monimentum Antiokhos) parçaları 1912 ve müteakip seneler kazılarıyla [Planna Augusta] denilen, August Mabedi girişindeki topraklar altından bulunmuş ve tamamı Ankara Müzesine götürülmüştür. Bu eserlerin okunması Sir William Ramsay tarafından temin edilmekle beraber Caesarra eseri bu hususlardaki ihtiyacı ve delillendirmeyi temin etmiştir.

Rapora Göre Antiokheia Kazısı

Naci Bey, uzun tarihi tafsilatın ardından “3- *Hafriyât safahâtı ve çıkan âsâr hakkında ma'lûmât:*” ara başlığıyla yeni bir bölüme başlamış ve burada kazının safhalarıyla çıkan eserler hakkında bilgi vermiştir.

Naci Bey'in aktardığına göre Antiokh kazısı 1912'den beri Sir William Ramsay tarafından ifa edilmektedir. Ancak 1914'ten sonra araya Harbi Umumi'nin girmesiyle kazı, on sene gecikmiştir. Naci Bey, bu esnada kentin tarihini araştırmakta olduğundan Sir William Ramsay ile irtibata geçerek kendisini tekrar burada kazı yapması hususunda cesaretlendirmiştir. Alanın kazı yapmaya müsait olduğunu göstermiş, bunun üzerine 1924 yılında Ramsay da buraya gelmek arzusu hasıl olmuştur. Bu esnada Konya civarında kazı için müsaade alan Amerika'nın Michigan Darülfünunu Arkeoloji Heyeti, Sir Ramsay ile birlikte buraya uğrayarak Sir Ramsay'ın resmî imtiyaz ve ilmî idaresi altında masrafları kendilerine ait olmak üzere kazıyı tercih ettiklerinden o sene Ramsay'ın işaret ettiği yerlerde kazı yapılmıştır. Fakat kazının devamı sıralarında Sir Ramsay bazı sebeplerden dolayı geri dönmüştür. O sene Ramsay'ın 1913'te bir kısmını keşfedip çıkardığı August kitabelerinden birçoğu ile müzeyi zenginleştiren mühim eserler meydana çıkarılmış, bunlardan mühimleri orta mektep müzesine konulmuştur.

1927 yılı kazısında ise Sir Ramsay'ın dediği gibi: “*Amerikalılar üstün körü hafriyâta 1924'te asıl meyveyi toplamış*” olduklarından, haritada işaret edildiği veçhile gerek (forum) ve gerekse kilise dâhil ve hârici ile tiyatroya civarındaki kazıdan şayan-ı

dikkat bir şey çıkarılmamışsa da Forum civarındaki kanalizasyon ve kilisenin 1924'te zannedildiği gibi küçük olmayıp meydana çıkarılan temeller boyunca büyük bir saha işgal ettiği anlaşılmıştır. Augustus'a ait mühim kitabelerden 9 adedi daha, eskiden kaldırılan enkaz arasında araştırılarak bulunmuştur. İşbu 9 parça kalker kitabe parçaları, 145 adet sikke ve bir adet pişmiş topraktan mamul heykelcik başı ile birlikte karşılıklı ilmühaber mukabilinde Ankara'da bizzat teslim eylemek üzere Sir William Ramsay'a tevdi edilmiştir.

6 Nisan 1927 Çarşamba gününden itibaren 26 Mayıs Perşembe gününe kadar, cumalar ve fırtınalar dolayısıyla tatiller müstesna 40 gün, 50-60 aemele ile haritada (B) işaretiyle gösterilen mahallerde sondajlar ve devamlı kazı yapılmıştır. Naci Bey'e göre kazının gayesi, avamın zannettiği gibi herhangi bir antika bulmak değil, Profesör Ramsay'ın şimdikiye kadar kıymetli tezlerinde müdafaa ettiği ilmî hakikatleri teyit ve temin maksadına matuftur. Bu kazıda müze için çok kıymetli şeyler bulunamamış olmakla beraber bilhassa Amerikan heyetinin kazı sahası üzerindeki basit görüşlerini tashih, ilmî delillere dayanan sebeplerle görüşlerini ret ve tenkit edecek hususlar açığa çıkarılmıştır. Antiokh forumundaki (Ögüst Mabedi)'nin güneybatı cenahındaki (Portiko) lâyıkıyla meydana çıkarılmış, (Plata Ögüsta) denilen cadde ve meydan boyunca muhteşem temellerin dâhilleri kazılarak şehrin ilk azametli devrine ait inşaat ile sonradan derme çatma yapılı binaların enkaz ve kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Bu esnada her kazılan mahalde bir metreden üç metreye kadar derinliklerde çıkan yanmış toprak, kül, kömür, erimiş demir ve tunç mamulat dolayısıyla şehrin umumi bir yangın neticesinde tahrip edildiği anlaşılmıştır. Filhakika Sir William Ramsay'ın kavlince 783 tarihinde bir Arap ordusu burayı istila ile şehri tamamen yakıp yıkarak binlerce kadın ve erkeği katl ve bilhassa kadınlardan birçoğunu esir olarak Suriye'ye göndermişlerdir. Bilâhare canını kurtarıp kaçanlar, felaket bertaraf olduktan sonra harap şehirlerine avdetle sonradan bir kısım meskenlerini tamir ve ikamet etmişlerdir. Bu cihet, tamamıyla kazı safahatından anlaşılmıştır. Çünkü bu şehrin en mamur yeri olması lazım gelen forumunda şurada burada derme çatma yapılı, hatta eski enkaz kalıntılarıyla ve çok intizamsız temeller, binalar çıkmıştır.

Bunlardan başka kilisenin cephe duvarlarından birinin dibinde (*) işaretiyle gösterilen mahalde bir heykel başı çıkmıştır. Naci Bey, bu başın -kitap resimlerinden bildiği kadarıyla- İmparator (Tiberyus'a) ait olduğu zannındadır. Kilise dâhilinde haritada (*) işaretiyle gösterildiği veçhile tuğla ile örülmüş lahitler meydana çıkmıştır ki, bunlardan ancak dört tanesi sağlam çıkarılmıştır. Mezarlardan birisinin boyu 1,72 ve genişliği 0,44'tür. Mezarların kilise dahillerinde bulunması dolayısıyla herhalde ruhban büyüklerine ait olduğu zannedilmiştir. Bunlardan biri Kadirbaşı Mektep Müzesine konulmuştur.

Haritada mozaikli bazilika diye gösterilen yer, 1924'te- Sir William Ramsay'ın avdeti ânında- Amerikalılar tarafından kazılarak mozaikleri ile derunundaki mezarlar açılmıştır. 30/4/927 tarihinde Sir Ramsay'ın burayı görmek arzusu üzerine mozaikleri örten toprak tabakası kaldırılarak mezarların birinin baş ucunda, yine mozaikle yazılmış "OPTİMUS" isminin mevcudiyeti profesörü memnun etmiştir. Ramsay, Naci Bey'e Optimus hakkında izahat vermiştir: "*Optimus'un, Antiokh bişopu olup B.M.² 381'de İstanbul Konsülünde Antiokh'ta murahhas olarak bulunduğunu*" söylemiştir. Filhakika, Naci Bey'in tetkikine göre (Le Kövin) adlı zatın (Uriyanus Hristiyanus) adlı eserinden (Oxford Bodleian Library)'den celp ettiği notlardaki Antakiye bişopları listesinde de Optimus hakkında (Andekemiya) papazı iken oradan Pisidya Antiokh'una nakletmiştir. Kendisi diğer meşhur rahiplerle beraber (Arbiyen) fırkasının tahrip ettiği kiliseleri tamir ve tesis için Sinod tarafından Dilge sıfatıyla gönderilmişti diye yazılıdır. Bu cihetle mezkûr baziliğin inşa tarihi de açığa çıkmış olmaktadır.

Hafriyatın son günleri, haritada işaret edilen amfitiyatroya girilen cadde boyunca devam etmiştir. Tiyatro caddesine girilmeden evvel orada müzeyyen ve muhteşem bir (tak)'ın mevcut olduğu, bütün kalıntılarıyla görülmektedir. Sir William'ın 1912'deki kazısında çıkarıp istinsah ettiği bir iki kitabeden başka dört kitabe daha çıkmış ise de onlardan yalnız ikisi mektep müzesine nakledilebilmiş, diğerleri pek büyük ve ağır olmakla beraber toprağın derinliklerinde olduğundan nakli mümkün olamamıştır.

Haritada (Galatia Valisi Kalburinyus)'a ait olmak üzere gösterilen kitabe de derinde olması hasebiyle nakledilememiştir ancak bilahare nakli temin edilecektir. Mezkûr kitabe 1,34 uzunluk ve 0,66

genişlik ve 0,11 büyüklükte bir satırı içermektedir. Bunlardan başka gerek Plata Ögüsta ve gerekse kilise ve amfitiyatro caddesinde bulunan büyük kıtada yedi adet kitabe taşı, orta mektep avlusuna nakledilmiştir. Bunların okunması Sir William Ramsay'ın vukuf ve dirayetine bağlıdır. Esasen Ramsay, (Antiokh'daki kitabeler) hakkında ayrıca bir eser neşretmek üzere olduğunu bildirmiştir.

Rapora ekli listede yazılı eski eserlerin ait oldukları devirler, Antiokh üss-i askerî kolonisinin kurulmasıyla beraber MÖ 25'den şevket ve azamet hatırası olarak üçüncü ve dördüncü asırlar arasındadır. Asıl mimarî ve estetik kıymeti haiz metruk eserler, İmparator Agust'un şevket ve azamet devrinin hatırası olarak bina olunmuştur. Listenin 202. numarasında ve dâhilî müzedeki küçük kitabe taşlarından birisi Antiokh valisi (L'ARCI) ismini taşımaktadır. Bunlarla beraber daha şayan-ı kıymet ve ehemmiyet olanları mevcut ise de ancak uzman bir arkeolog salahiyetiyle bahsetmek erbabına düşer. Binaenaleyh Ankara'daki ehl-i vukufun istifadelerine sunulmak üzere Vekâlet-i Celîlelerince emredildiği takdirde mezkûr kitabelerin kopyalarının çıkarılması zor değildir. Sir William Ramsay'ın Yalvaç Müzesi için satın aldığı eski eserler de ayrıca şayan-ı takdirdir. Burada bir müze tesisi Vekâlet-i Celîlece arzu olduğu, bu hususta resmen emir geldiği ve salahiyet verildiği takdirde daha nice eski ve kıymetli esere sahip olunacağı izahtan varestedir.

Netice: Kırk gün devam eden 1927 senesi (Antiokheia Harâbeleri Kazısı) hakkındaki rapor, eki olan bir kıta harita ve bir kıta eski eser cetvelinden başka fotoğraflarla birlikte Naci Bey tarafından kazının safahatı hakkında geniş çaplı bilgi elde edileceği kanaatiyle takdim edilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde arkeolojinin gelişme çağları sayılan son iki asırda özellikle eski eser kaçakçılığını engellemek, kazıları denetlemek ve aynı zamanda yabancı bilim insanlarından arkeoloji ilmini öğrenmek için tatbik edildiği düşünülen Hükümet Komiserliği uygulaması Cumhuriyet Devri'nde de sürmüştür, bu görevi üstlenen memurlar hem kazıların yönetmeliğe uygun yapılıp yapılmadığını kontrol etmiş hem eski eser kaçakçılığına engel olmaya çalışmış hem de yapılan faaliyetleri raporlamıştır.

1927 yılı Yalvaç Kazısına komiser olarak katılan Orta Mekteb Terbiye-i Bedeniyye Muallimi Naci Bey; tarihe, arkeolojiye ve müzeciliğe meraklı biri olarak ilk gençlik yıllarından itibaren bu konularda kendisini oldukça donanımlı bir şekilde yetiştirmiş ve belgelerden anlaşıldığına göre de görevini başarılı bir şekilde yerine getirmiştir. Nitekim daha sonra kendisi müze müdürlüklerine de getirilmiştir.

Naci Bey, raporda geniş bir şekilde anlattığı üzere çalıştığı sahanın tarihini yakından tetkik etmiş, bu konuda orijinal kaynaklara başvurmuş, kazı heyetiyle birlikte yalnızca bir komiser olarak değil aynı zamanda ekibin bir parçası gibi çalışmış, kazı heyetinin faaliyetlerini ve bu faaliyetlerle ortaya çıkan bulgu ve bilgileri özenli bir şekilde kaydetmiştir. Ayrıca kaybolması muhtemel eserlerle de muhtelif zamanlarda kişisel olarak ilgilenmiştir.

Naci Bey'in bu konuya çok yakın bir alakasının olduğu ve bu hususta oldukça yoğun bir şekilde çalıştığı açıktır. Ancak diğer hükümet komiserlerinin durumları nedir, arkeolojik alanları veya malzemeleri ne kadar tanımaktadırlar ve görevlerini ne şekilde icra etmektedirler? Osmanlı Dönemi'nde Müze-i Hümayun'un çekirdeğini oluşturan memurların haricinde bilhassa uzak vilayetlerdeki kazılarda görevlendirilen memurlar bu çalışmalarını nasıl gerçekleştirmişlerdir? Hangi sorunlar baş göstermiş ve bu sorunlara nasıl çözümler bulunmuştur? Bu ve benzeri soruların cevapları ve bu hususta bazı çıkarımlar yapmayı mümkün kılacak veriler, ancak daha fazla kazı raporunun yayımlanmasıyla açığa çıkacaktır.

Kaynakça

Ar, B. (2013). *Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Arsebük, G. (1983). *Dünden Bugüne Arkeoloji, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 65-75.

Bahrani, Z., Çelik, Z., Eldem, E. (2011). *Geçmişe Hücum: Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü 1753-1914*. İstanbul: SALT/Garanti Kültür AŞ.

Balamir, Ö. (2012). *Arkeolojik Kazı ve Araştırmalarda Bakanlık Temsilciliğinin Sorumlulukları, Uygulamada Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Uzmanlık Tezi.

BOA, İ.DH., 130-6662, (H-27-11-1262).

BOA, İ.ŞD., 11-547, (H-04-10-1285).

BOA, HR.İD., 1444 – 38/5.

Düstur (1289), *I. Tertip, Cilt 3*, 426-431.

Kum, N. (2012). *Yalvaç Armağanı (Yalvaç Tarih ve Coğrafyası)*, (Haz., Nuri Köstüklü, Ali Yüncü), Ankara: Yalvaç Belediyesi Kültür Yayınları.

Kum, N. (1963). *Türkmen Barakları*, *Türk Etnografya Dergisi*, 57, 27-65.

Kum, N. (1940). *Antalya Tahtacılarına Dair Notlar*, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 4, 203-212.

Kum, N. (1940). *Teke (Antalya) Yürükleri Hakkında Notlar*, *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, 4, 213-224.

Meriyyet Ahkamuna Bu Kerre Bilistizan İradi Seniyye-i Hazret-i Padişahiye Müteallik ve Şeref Südür Buyrulmuş Olan Asar-ı Atika Nizamnamesidir (1308). Dersaadet: Matbaa-i Amire.

Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimat'ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması*, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 6*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1599-1600.

Önder, A. R. (1984). Nuh Naci Kum, *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları, 593-600.

Özdoğan, M. (2006). *Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Paksoy, İ.G. (1993). Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler, *Osman Hamdi Bey ve Dönemi Sempozyumu 17-18 Aralık 1992*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 201-221.

Takvim-i Vekâyi, 1 Şubat 1284 - 1 Zilkade 1285.

Yıldırım, M. (2020). Rönesans ve Reformasyon, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 8/1, 184-210.

Ek

1927 Yalvaç Antiokheia Hafriyatı Raporu Transkripsiyon

Antiokh harâbelerinin 1927 senesi hafriyatına âid rapordur.

1- Hafriyat sâhası (Antiokh) hakkında târîhî ma'lûmât:

1912 ve hatta 1833 tarihlerinden beri merak ve ihtisâs erbâbının kıymetli tedkikât ve hafriyatıyla târîhî ehemmiyeti günden güne artan Yalvaç hafriyatı safahâtını arz etmezden önce, kadim şehrin tarihi hakkında kısaca ma'lûmât vermeye müsâra 'at eylerim:

Târîh-i kadîmde (Antiokheia) tesmiye edilen bu şehir; İskender'in halklarından (Seleukos) tarafından K.M.³ 280'den evvel te'sîs ve K.M. 139'da Romalılar tarafından serbest bir şehir hâline ifrâğ edilmişti. Bilâhare bu şehir; Roma İmparatoru Augustus tarafından bir eyâlet merkezi ittihâz olunmuştu: binâenaleyh işbu ahz ve ittihâzın tarihi, uzun tafsilatı ihtiva etmekle beraber bunun esbâbı birçok hakâyık ü ehemmiyet-i târihiyyeyi tenvîr edecektir. Şöyle ki:

1833'te İzmir'deki İngiliz kilisesi baş rahibi (T. V. Z. Arondel) dinî bir merak sâikasıyla İncil'in İ'mâl-i Rusul 13-14'üncü bâblarında muharrer; (St. Paul)'un ziyaret ve mev'izalarıyla mücâhedegâh olan (Antiokh) şehrini arıyor ve burada gördüğü sayısız âsâr-ı atika i'ânesiyle mevkiin hakikatini ta'yîn ediyor. Hatta Arondel, (Asyâ-yı Suğrâ'da Tarihi Keşfiyyât) nâm eserinin bir yerinde bu belde-i kadîmden bahsederken: "... su kemerlerinin yanından görülen manzara sâhir ve câlib-i dikkatti ve Pisidia eyâletinin merkezi olmak isti'dâdını ihrâz etmiş bir hâl arz ediyordu. Soldaki derede kavak ve salkım söğüt ağaçları, sâhib-i mezâmîrin teğannîsini terennüm eder gibi görünüyordu. (Biz, udlarımızı söğüt ağaçlarına astık... ilâ âhir) Bâbil'deki ağlayanlar gibi bu büyük şehrin âkıbet-i elîmesini giryan gözlerimizle temâşâ ediyorduk..." diyor. Arondel'in eseri, burası hakkında arkeologların ilk nazar-ı tecessüslerini dikkate getiriyordu ve Antiokh şehrinin hakiki mevkiî bu suretle ta'yîn edildikten sonra 1912 tarihinde [(Aberdeen) Darülfünunu profesörlerinden Sir William Mitchell Ramsay] burada hafriyatı başlıyor.

İlk tesadüflerde buranın, Galatia eyâletinde (Kolonia Kayseriya) nâmiyla Roma imparatorluk devrinin mühim bir kolonisi merkezi olduğunu keşf ve ta'yîn ve bundan sonra İmparator Augustus'un hâtırât-ı târîhiyyesini taharrîye müsâra'at ediyor. Tarih ve 'atikkiyyat âlimi olan büyük profesörün bu husustaki keşf ve ta'yîni, tamamıyla isâbeti bilâhare zuhûr eden âsâr ile te'yîd etmiştir. İmparator August devrine kadar tarihî ehemmiyeti görülemeyen bu memleketin bilâhare ihrâz ettiği ehemmiyete gelince:

Toros silsilesi- İzorya dâhilinde meskûn (Humandes = Humande Nisyin) nâmiyla anılan dağlıların, Pisidia havâlisine müstevlî ecnebîlere yani Romalılara karşı şedîd ve mütemâdî taarruzları Roma'nın bu havâlîde sükûn ve istikrârı tehlikeye ilkâ eylediğinden K. M. 20/25 tarihlerinde İkonias hâkimi (Amintas), bunların te'dîbine tevessül etti; Fakat Amintas'ın Homonad harblerinde esir edilerek katlinden (K. M. 25) sonra kendisinin vasiyeti üzerine memleketini Roma imparatoru Augustus terketmiş olduğundan Augustus, memâlik-i mevrûsesinin sükûn ve huzûru için Amintas'ın vasiyetini infâz ve intikâmını Homonadlara ahz- ı derpiş eyledi. Aşağıda ber-tafsîl zikr edildiği vechile Toros kabâil-i bedeviyyesini kat'î te'dîb emeliyle olan (Antiokh) beldesini, (Karaağaç, Kır İli, Bey Şehri, Seydi Şehri ve Bozkır) havâlisine karşı bir üss-i harbî ve askeri olmak üzere tahkîm ve tersîn eyledi.

(2. Sayfa) Homonadlar hakkında asıl harb milattan on sene evvel başladı ve oldukça fâsılalarla beraber işbu harb (10) sene kadar devam etti. Harbi idâre eden, o zamanın en muktedir kumandanlarından (Quirinius) idi. Mûmâileyhin ismi İncil'in (Luka) kısmında geçiyor. Homonadların tâbi'iyet altına alınmaları gayet hunhârâne oldu. Hiçbir erkek sağ bırakılmadığı gibi kadınlar esir ve küçük çocuklar Roma idaresiyle temsil edildiler; arazileri taksim edildi. Homonadların sergerdelerinden birisi ile âdî ahâliden bir kişiye ait orta mektep bağçesindeki (müze numero: 1-2) baş redifler kadîm harbin muzafferleri huzûrunda diz çökmüş vaziyette duruyorlar. Homonad harpleri, Antiokh beldesinin te'sîsiyle çok alakadâr olduğu ve bu harp hakkında tatminkâr surette bahsedilmemiş olduğu cihetle Sir William Ramsay'ın: (Roma'nın Galatia Eyâleti Hakkında Etüdler) isimli kitabından bu şâyân-ı dikkat harbe dâir şu muhtasar notları alıyorum:

“Şimdiye kadar bu harb, Suriye'nin tarihinden

bir nebze olarak addediliyordu. Her bey Suriye vâlisi tarafından idare edildiği doğrudur: Çünkü böyle bir orduyu ancak şarkda bulmak mümkündür. Fakat harb aslen Galatia eyâletinden idare ediliyordu. Zira (Homondas)'lar, Toros silsilesinin şimâl cihetinde bulunuyorlar ve Galatia'nın cenûb kısımlarını tehdit ediyorlardı. Bundan mâ'adâ (Homondas)'ların denizden ve karadan taarruzlardan masûn olmaları mevki'-i tabî'ileri icâbı idi: Binaen aleyh Suriye ve Galatia vilayetleri tarafından müştereken hareket etmek lazımdı. Bu ise müşküldü! Çünkü: Vâliler birbirinden müstakildiler ve emir tebliği için ancak Roma'ya bakıyorlardı. Bunlar arasında iştirâki te'mîn etmek imparatorluk idâresinin büyük bir muvaffakiyeti idi. Bunu da ma'a ziyâde (Caesar Augustus)'a medyündür.

Ordu kumandanı Suriye Legat Quirinus (?) idi. Harb, Quirinus'un tahsîninde temerkûz eder ve mumâileyhin Suriye'de ilk ve ilklerinden bede' eder.

25-27 kable'l-milâd târihinde Kral Amintas Homondoları te'dîb etmek istemişti. Bunların fa'âliyet sâhaları Antiokh'un cenûb ve şark-ı cenûbî cihetlerinde bulunan geniş ve dalgalı (Anamas=Toros şu'abâtının) yaylası idi. İkonyalılara Silisyalılara yakinen benzeyen bu kabîle, (Petolemesi)'nin Pisidya Frizyası ve (Ester Abu) tarafından da Pisidya'ya doğru Frizya tesmiye edilen 2000- 2500 ayak râkımlı mürtefi', zengin bir ovayı teşkil eden cenûbî Frizya ile havâlisine arada sırada akın etmek i'tiyâdında idiler. Frizya ile Pisidya arasında hakîki bir hudûd çizmek gayri-i mümkündür. Frizya, ilk evvel daha cenûba kadar ilerlemişti. Fakat sonraları Toros dağlılarının tazyikiyle geriledi. Bu suretle menâzi'-i fih bir muntika ve gayet intizamsız bir hudûd vücûda geldi. İşte bu muntika Toros celbîlerinin ârâmgâhı idi. Bu celbîlerle Pisidyalılar arasında hiçbir râbîta olmadığına delil yoktur: Binâen aleyh vâsi' Toros havâlisinin şimal kısımlarında ahvâl bu merkezde idi. İklim ve tabâyi'in icâbâtı, Humandesler, ihmal edilecek bir kuvvet göstermiyordu. Amintas'ın âkîbet-i elîmesini nazar-ı dikkate alarak azîm bir kuvvet ile ta'arruz etmek lazımdı. Bununla beraber K. M. 25'ten evvel Humandeslerle harb etmek büyük bir işti; Roma İmparatorluğu pek karıştı: Vilâyetlerde ve hatta İtalya'da tanzîmât-ı idâreye te'essüs etmeden harbe girmek kolay değildi: Binâenaleyh Augustus ilk evvel, (Antiokh) mevki'-i müstahkemini te'sîs etmek sûretiyle Frizya ovalarını taht-i emniyete almakla iktifâ etti.

İmparatorluk yoluna girdikten sonra Augustus hâlâ 50 yaşında ve fa'âl iken tahmînen K. M. 13'de intikam ânı hulul etmişti. İyi bir kumandan olarak (Quirinbus)'u intihâb ettiler. Bu adam sert ve cabbar idi. Harb, K. M. 6-12 aralarında devam etti; başlangıcı kat'i olarak tesbit edilmemiş ise de harbin hitâmını K. M. (6) senesi olarak ta'yîn edilmiştir: Harbin ilk netîcesi: Toros'un şimal cihetindeki memleketin teşkilâtını yapmak ve meşhur (öğüst yol teşkilatı)ni vücûda getirmek ve beş adet askerî müstemlekesi te'sîs oldu. Bunlar [Lystra, Parlais, Olbassa, Cremna]

(3. Sayfa) Suriye'deki kuvvetler, mükemmelen techîz ve tanzîm edildi. Şimal ve cenubda da akınları icrâya ve ta'arruzları tevkîfe muktedir kuvvetler tahşîd edildi. Galatia vilâyetinin cenub tarafındaki üss-i askerîsi: (Pisidia Antiokheia) idi. Galatiada bundan başka Roma mevki'-i müstahkemi yoktu. Harbden sonraları bile Antiokh, askerî yolların temerküz ettiği ve bütün Toros silsilesini müdâfa'a için mü'esses mühim bir üss-i askerî olarak kaldı. Antiokh'da askerî nokta-i nazara mesâ'a vaz'iyeti, şimâlden Toros dağlıklarına hücum için en müsâ'id bir sevku'l-ceyş noktası olması idi. O zamana kadar Antiokh iki vali tarafından idare ediliyordu. Harb istihzârâtı başlayınca iki valinin, yalnız (Gaius Karistyanus) uhdesinde cem' edildi ki bu mevzi'iyeti müttefikân idâre etmek emeline ma'rûfu!

(Trojidis)'in şarkındaki tepeler, Homanadlarını; (Balıklıova) ve (Kestel Dağı) mıntakaları Likaonyalılarını. Homanadlar bu civardaki dağlara sahip olmakla beraber (Karalis-Beyşehir)'den akan ırmağın mecrasındaki münbit vadilere mâlik değildiler. Harb, betâetle ilerliyordu. Şimdiye kadar mağlûb olmamış bir düşmanın arazisi, ciddi mukavemete rağmen noktaya nokta zabt edilmek icâb ediyordu. Cenûbdan hücum mümkün değildi. Ordunun birini (Basparami)ler; diğeri de Mısır'dan celb edilen 12'nci ordu teşkil ediyordu. Her ikisinde de (Karistyanus) kumanda ediyordu. Yedi tane de Frizya alayı vardı. Bunlar, Galatia tarafından verilmişti. (Öğüsta Cermanisiyana) alayı da Cermanya'dan celb edilmişti. Harekât-ı harbiyye, Antiokh'dan Trojidis Vâdisi'ne doğru başladı. Ordu, Augustus zamanında te'sîs edilen [Neayonis=Karaağaç]'tan doğru bütün [Trojidis Gölü=Beyşehir Gölü] etrafını derhal işgal etmekte çok müşkilât çekmedi: Fakat asıl güçlükler, buradan ileride başladı. Dağlık arazide, Homanadlar

ciddi mukâvemetle başladılar. Koidinyus birçok def'alar her mevki'-i müstahkemi mu'azzam ordusuyla muhâsara ederek ve içeridekileri açlıkla teslîme mecbur edebiliyordu. Bu müstahkem mevki'lerden 44 tane vardı; hepsi zabt edildi. Askerlik çağında ve daha yukarı yaşlarda olanlardan, memleketde kimse bırakılmadı. Dört bin kişi esir alınarak civar şehirlere dağıtıldı. Artık, Homanadlar tamamen ve kat'iyetle mağlûb olmuşlardı. Uzun müddet oralarda hiçbir iğtişâş ve müşkilât çıkmadı. Müte'âkib senelerde Anadolu'da tesadüf edilen müşkilât, cenubdan değil, şarkdan geldi: (Partlar) ve (İskitler), vasatî Asya'nın barbar kabileleri, Roma İmparatorluğunun Anadolu'daki zengin ve mahsûldâr arâzîsini tazyîk edip durdular. İkinci 'asrın muktedir idâresi (Kapadokya) ve (Ermenistan)'da iyi bir teşkilât-ı askerîye vücûda getirerek bu istilâlara mâni' oldu; fakat üçüncü 'asırda barbar orduları Anadolu yaylasını kat' ederek adalar denizine kadar ilerlediler: bütün bu müddet zarfında Toros hudûdunda âsâyiş ber-kemâldi: Bu hâl (Koidinyus) zafer-i kat'isini, idâre ve teşkilâtındaki dirâyet ve (Pisidya Antiokh'u)'nun Bizans askeri yapılmasındaki isâbeti gösterir.

Antiokh'daki bu teşkilât, zaferin itmâmı için gâyet lâzımdı; askerî bir teşkilât, lüzûmu oldukça yaşar, lüzûm ref' edildiğinde ihmâl edilir. Binâenaleyh Antiokh'da da hâl böyle oldu. Milâddan ilk 25 sene evvel gâyet mühim bir üss-i harbî olarak vücûda getirilen bu şehir, milâddan bir 'asır sonraları sâkin ve zengin bir ma'mûre oldu ve Augustus mevâki'-i müstahkemeleri askerî sınıflarını kaybettiler: Anadolu ahâlîsi içerisinde eriyerek asıl Roma sınıfından uzaklaştılar ve hatta Roma lisânını da unuttular.

İşte, Homanadlar'ın kat'i izmihlâllerinin 'âkıbeti: arâzîleri iki şehir arasında taksîm edildi; şehirlerden birisi (Trojidis Gölü)'nün şark sâhiline nâzır (Homanada), diğeri ise 'aynı gölün şimâl-i garbîsindeki vâdideki (Dalilandus)'tur. Bunlardan (Dalilandus=Kır İli Kayseri?) sikke bile darp ettirmiştir.

2- Roma devrinde Antiokh:

Antiokh kasabasının ecl-i ehemmiyeti Romalılar zamânında başlamış olduğu yukarıdaki ma'lûmât ile de müstebân olacaktır. August nâmına (Kolonya Kayseriya) tesmiye edilen bu memleket, bir üss-i askerî olmakla berâber August için, gâlibiyet ve hâkimiyetini te'yîd eden bir merkez-i medenî hâline vaz' edilmişti. Şehrin târihinde Augustus'un oynadığı büyük role nazaran meşhûr

(4. Sayfa) (Monumentum Ancyranum= Ankara hâtura-i tezkâriyyesi)'ne müşâbih: (Res gestae divi of augusti=Roma'daki August Vahitnamesi)'nin bir nüshası burada bulunmak lâzımdı ki işte Sir William, Ramsay bu mühim keşfi yapmıştır. (Monimentum Antiokhos) parçaları 1912 ve müte'âkib seneler hafriyâtıyla [Planna Augusta] denilen, August Ma'bedi medhalindeki topraklar altından bulunmuş ve hey'eti mecmû'ası Ankara Müzesi'ne götürülmüştü. Bu âsârın hall ve kırâ'eti Sir William Ramsay tarafından te'mîn edilmekle berâber Caesarra eser-i mühimmi, bu husûslardaki ihtiyâc ve ihticâcı tatmîn eder.

3- Hafriyât safahâtı ve çıkan âsâr hakkında ma'lûmât:

Yukarıda 'arz eylediğim gibi Antiokh hafriyâtı 1912'den beri Sir William Ramsay tarafından ifâ edilmektedir. Ancak 1914'ten sonra araya Harb-i Umûminin girmesiyle hafriyât on sene te'ehhür etmiş ve bu esnâlarda nâmîku'l-hurûfun bura târihini araştırmakta olduğum merak ve sâikiyle, Sir William Ramsay ile muhâbere imkânı hâsıl olarak kendisini tekrar burada hafriyât icrâsı husûsunda, hâl ve vaz'iyeti müsâ'id ve emîn olarak göstermekliğim üzerine 1924'te buraya gelmek arzûsu hâsıl olmuştur. Şu kadar ki bu esnâda, Konya civârındaki sızmada hafriyât için müsâ'ade alan, Amerika'nın Michigan Dârülfünûnu Arkeoloji Hey'eti Sir Ramsay ile birlikte buraya uğrayarak Sir Ramsay'in resmî imtiyâz ve 'ilmî idâresi altında masârif-i umûmiyesi kendilerine 'âid olmak üzere hafriyâtı tercih ettiklerinden o sene Ramsay'in işâret ettiği yerlerde hafriyât yapılmıştır; fakat hafriyâtın devâmı sıralarında Sir Ramsay ba'zı esbâbdan dolayı 'avdet etmiştir. O sene, Ramsay'in 1913'te bir kısmını keşf ve ihrâc ettiği August kitâbelerinden birçoğu ile müzemizi zenginleştiren

mühim eserler meydana çıkarılmış, bunlardan mühimleri orta mekteb dâhil ve hâric müzesine vaz' edilmişti.

Bu sene hafriyâtına gelince: Sir Ramsay'in dediği gibi: "Amerikalılar üstün körü hafriyâtle 1924'te asıl meyveyi toplamış" olduklarından, haritamızda işâret edildiği vechile gerek (Forum) ve gerekse kilise dâhil ve hârici ile tiyatro civârındaki hafriyâtdan şâyân-ı dikkat bir şey istihrâc edilememiş ise de Forum civârındaki kanalizasyon ve kilisenin 1924'te zannedildiği gibi küçük bir ... olmayıp bu kerre meydana çıkarılan temeller imtidâdınca büyük bir sâha işgal etmiş olduğu anlaşılmalı ve Ögüsta âid mühim kitâbelerden (9) adedi daha, eskiden kaldırılan enkâz arasında taharriyâtle bulunmuştur. İşbu 9 parça kalker, kitabe parçaları 145 aded meskûkât ve bir adet pişmiş topraktan ma'mûl heykelcik başı ile birlikte mütekâbil ilmühaber mukâbilinde Ankara'da bizzat teslim eylemek üzere Sir William Ramsay'e tevdi' edilmiştir.

6 Nisan 927 Çarşamba gününden itibaren 26 Mayıs Perşembe gününe kadar, cumalar ve fırtınalar dolayısıyla tatiller müstesna, 40 gün 50-60 aemele ile haritamızda (B) işaretiyle gösterilen mahallerde sondajlar ve devamlı hafriyat yapılmıştır. Bendenizce hafriyatın gayesi, avâmın zannettiği gibi herhangi bir antika bulmak değil, Profesör Ramsay'in şimdiki kadar kıymetli tezlerinde müdafaa ettiği hakâyık-ı ilmiye ve tarihiyenin vukûfunu te'yîd ve te'mîn maksadına ma'tûf idi. Ve hakikaten de böyle olmuştur: Müzemiz için belki çok kıymetli şeyler bulunamamış olmakla beraber, bilhassa Amerikan heyetinin hafriyat sâhası üzerindeki basit görüşlerini tashih ve onları hafriyata, müstenid-i ilmi delâil ile red ve tenkid edecek hususat tebeyyün etmiştir. Antiokh forumundaki (Ögüst Mabedi)'nin garb-ı cenûbî cenâhındaki (Portiko) lâyıkıyla meydana çıkarılmış, (Plata Ögüsta) denilen cadde ve meydan imtidâdındaki muhteşem temellerin dâhilleri kazılarak şehrin ilk azametli devrine ait inşaat ile sonradan derme çatma yapılı ... mebânînin enkaz ve bekâyâsı zâhire çıkarılmış ve bu esnâlarda her kazılan mahalde bir metreden üç metreye kadar derinliklerde çıkan yanmış toprak, kül, kömür erimiş demir ve tunç ma'mûlât dolayısıyla şehrin umumi bir yangın neticesinde tahrîb edildiği tebeyyün etmiştir. Filhakika Sir William Ramsay'in kavlince badel milâd 783 tarihinde bir Arab ordusu burayı istila ile şehri tamamen

yakıp yıkarak binlerce (5. Sayfa) kadın ve erkeği katl ve bilhassa kadınlardan birçoğunu esir olarak Suriye'ye göndermişler: Bilâhare canını kurtarıp kaçanlar, felaket bertaraf olduktan sonra harâb şehirlerine avdetle sonradan bir kısım meskenlerini tamir ve ikamet etmişlerdir. Bu cihet, tamamıyla hafriyat safahâtından müstebandır: Çünkü bu şehrin en ma'mûr yeri olması lazım gelen forumunda şurada burada derme çatma yapıları ... hatta eski enkaz bekâyâsıyla ve çok intizamsız temeller, binalar çıkmıştır.

Bunlardan başka kilisenin cephe duvarlarından birinin dibinde (*) işaretiyle gösterilen mahalde, fotoğrafı mütekaddim bir heykel başı çıkmıştır. Bendeniz bu başın -kitap resimlerindeki müşâbehet vem ünâsebete istinâden- İmparator (Tiberyus'a) ait olduğu zannındayım. Kezalik kilise dahilinde haritamızda (*) işaretiyle gösterildiği vechile tuğla ile örülmüş lahidler meydana çıkmıştır ki bunlardan ancak dört tanesi sağlam çıkarılmıştır. Mezarlardan birisinin tavli 1,72 ve arzı 0,44 tür. Mezarların kilise dahillerinde bulunması dolayısıyla herhalde ruhban büyüklerine ait olduğu zannediliyor. Bunlardan birinin Kadirbaşı mekteb müzemizde vaz' edilmiştir.

Haritamızda mozayikli bazilik diye gösterilen mahall 1924'te - Sir William Ramsay'in avdeti ânında- Amerikalılar tarafından hafr edilerek mozayikleri ile derunundaki mezarlar açılmıştı. 30/4/927 tarihinde Sir Ramsay'in burayı görmek arzusu üzerine mozayikleri örten toprak tabakası kaldırılarak mezarların birinin baş ucunda, yine mozayikle yazılmış "OPTİMUS" isminin mevcudiyeti profesörü memnun etti ve bendenize Optimus hakkında izahat verdi: "Optimus'un, Antiokh bışopu olup B.M.⁴ 381'de İstanbul Konsülünde Antiokh'ta murahas olarak bulunduğunu" beyan eyledi. Filhakika, (Le Kövin) nâm zâtın (Uriyanus Hristiyanus) nâm eserinden müstahrec olup (Oxford Bodleian Library)'den celb ettiğim notlardaki Antakiye bışopları listesinde dahi Optimus hakkında (Andekemiya) papazı iken oradan Pisidya Antiokh'una nakletmiştir. Kendisi diğer meşhur rahiplerle beraber (Arbiyen) fırkasının tahrib ettiği kiliseleri ta'mir ve te'sis için Sinod tarafından Dilge sıfatıyla gönderilmişti" diye muharrerdir. Bu cihetle mezkûr baziliğin tarih-i inşası da taayyün etmiş oluyor.

Hafriyatın son günleri, haritada işaret edilen (anfitehatr)'a girilen cadde ve imtidâdınca devam etti. Tiyatro caddesine girmezden evvel orada müzeyyen ve muhteşem bir (tak)'ın mevcut olduğu, bütün bekayasıyla meşhuddur. Sir William'in 1912'deki hafriyatında çıkarıp istinsâh ettiği bir iki kitabeden mâ'adâ 4 kitabe daha çıkmış ise de onlardan yalnız ikisi mektep müzesine nakledilebilmiş, diğerleri pek büyük ve ağır olmakla beraber toprağın derinliklerinde olduğundan nakli mümkün olamamıştır.

Haritamızda: (Galatia Valisi Kalburinyus)'a ait olmak üzere gösterilen kitabe dahi derinde olması hasebiyle nakledilememiş ise de bilahare nakli çaresi temin edilecektir. Mezkûr kitabe 1,34 tavl ve 0,66 arzında ve 0,11 puntunda bir satırı muhtevidir. Kitabe sureti:[Şekil mevcut] Bunlardan başka gerek Plata Ögüsta ve gerekse kilise ve anfitehatr caddesinde bulunan büyük kıt'ada 7 adet kitabe taşı orta mektep avlusuna nakledilmiştir. Bunlardan hal ve kiraeti Sir William Ramsay'in vukûf ve dirâyetine menûttur. Esâsen müşariünileyh (Antiokh'daki kitabeler) hakkında ayrıca bir eser neşr etmek üzere olduğunu bildirmişti.

Raporumuza merbut listede muharrer âsâr-ı atikanın ait oldukları edvâr, Antiokh üss-i askerî kolonisinin teessüsüyle beraber K. M. 25'den şevket ve azameti hatırası olarak üçüncü ve dördüncü asırlar arasındadır. Asıl mimarı ve bedii kıymeti hâiz âsâr-ı metrûke imparator Ögüst'ün devr-i şevket ve azameti hatırası olarak bünyâd olunmuştur. Listemizin (202)'nci numerosunda

(6. Sayfa) Ve dâhilî müzemizdeki küçük kitabe taşlarından birisi Antiokh valisi (L'ARCI) ismini taşıyor. Bunlarla beraber daha şâyân-ı kıymet ve ehemmiyet olanları mevcut ise de ancak mütehassıs bir arkeolog salâhiyetiyle bahsetmek erbâbına düşer. Binaen aleyh Ankara'dakii ehl-i vukûfun inzâr-ı istifâdelerine vaz'-ı yed edebilmek üzere vekâlet-i celilelerince emr ve esbâbı nehy edildiği takdirde mezkûr kitabelerin istampaj kağıtlarına istinsâhı müşkül değildir. Sir William Ramsay'in Yalvaç Müzesi için satın aldığı âsâr-ı atîka dahi ayrıca şâyân-ı takdir ve tezkârdır. Burada bir müze te'sisi vekâlet-i celilece arzu olunduğu ve bu hususda alâkadârâna resmen emr ve salâhiyet i'tâ buyurulduğu takdîrde daha nice âsâr-ı atîka ve kıymetdâra mâlik olunacağı vâreste-i arz ve beyândır.

Netice: Kırk gün devam eden 1927 senesi (Antiokheia Harâbeleri hafriyatı) hakkındaki işbu raporun mefâdıyla melfûfu olan bir kuta harita ve bir kuta âsâr-ı atika cedvelinden başka müte'addid fotoğrafları hafriyatın safahâtı hakkında lâyıkı vechile uttilâ' hâsıl edileceği kanâ'atini perverde eylediği âcizânına arz ile beraber yüce irfân ve hars pîşgâhına en derin hürmetlerimi ve ta'zîmâtımı takdîme cesâretyâb oluyorum efendim.

15 / Haziran / 1927

Yalvaç (Antiokheia) Hafriyatı Komiseri

Orta Mekteb Terbiye-i Bedeniyye Mu'allimi

Atabeğli Naci